

Az oktatói pálya perspektívái a szakoktató hallgatók körében

Összefoglalás: A pedagógus pályára lépők számának csökkenése a '90-es évektől megfigyelhető folyamat. [1] Az országos tanárhány a szakmai elméletet és alapozó tárgyakat oktatók területén az egyik legsúlyosabb. [2] Az Innovációs és Technológiai Minisztérium által kidolgozott és 2020-ban érvénybe lépő Szakképzés 4.0 elnevezésű stratégiai program többek között ezért célozta meg a szakmai- és felnőttképzés rendszerszintű megújítását, hogy az ismeretek korszerűsítésén túl a szakmájukban képzettek számára vonzóvá tegye a szakképzésbe való bekapcsolódást oktatóként. [3] A 2021 szeptemberében indított szakoktató szak nagy érdeklődést váltott ki a szakmát oktató, ám diplomával nem rendelkezők körében – leginkább a középszintű érettségi elegendő bemeneti feltétele miatt –, mivel azonban a jelentkezők jelentős hányada nem az oktatásból, hanem a versenyszférából érkezett, a tanárképző intézményekre nagy felelősség hárul a tekintetben, hogy képzési tartalmukkal és módszereikkel az oktatói pálya iránti elhivatottságot kialakítsák, ezáltal pedig az eredeti célkitűzést, a szakmaipedagógusok csökkenő létszámának megállítását elérjék.

A Dunaújvárosi Egyetem szakoktató szakos hallgatóinak körében 2022 és 2023 szeptemberében lefolytatott, teljes populációt megcélzó, kérdőíves kvantitatív kutatások célja az volt, hogy feltérképezzük, a képzés tartalma milyen irányban formálta az eredeti, egyéni célkitűzéseket – tekintettel a résztvevők elágazó érdeklődési- és tapasztalati körére –, valamint megnézzük, milyen arányú a törekvés a végzés után a szakmai képzésbe való tényleges bekapcsolódásra. Emellett arról is képet kívántunk kapni, milyen előzetesen kialakult pedagógus- és pályaképpel érkeznek a hallgatók, voltak-e a felmenők között pedagógusok, s ezek a különböző gyökerű pedagógusképek befolyással vannak-e az oktatói pálya választásának szándékára.

Kulcsszavak: Szakképzés, szakoktatóképzés, pályamotiváció.

* Dunaújvárosi Egyetem,
Tanárképző Központ
E-mail: maczoe@uniduna.hu

[1] Paksi Borbála–Schmidt Andrea–Magi Anna–Eisinger Andrea–Felvinczi Katalin (2015): Gyakorló pedagógusok pályamotivációi. *Educatio*, 24., (1.), pp. 63–82.

[2] Lannert Judit–Németh Szilvia (2023): A tanárhány kezelésének helyi gyakorlatai – pedagógusi, intézményvezetői és szakértői interjúk alapján. *Educatio*, 32., (1.), pp. 121–135.

[3] ITM (2019): *Szakképzés 4.0 – A szakképzés és felnőttképzés megújításának középtávú szakmapolitikai stratégiája a szakképzési rendszer válasza a negyedik ipari forradalom kihívásaira*. 1168/2019. (III. 28.) Korm. határozat. https://ikk.hu/files/Szakkepzes_4.0.pdf, https://ikk.hu/files/Szakkepzes_4.0_II.pdf [Letöltve: 2023. 11. 12.]

[3] ITM (2019): *Szakképzés 4.0 – A szakképzés és felnőttképzés megújításának középtávú szakmapolitikai stratégiája a szakképzési rendszer válasza a negyedik ipari forradalom kihívásaira.* 1168/2019. (III. 28.) Korm. határozat. https://ikk.hu/files/Szakkepzes_4.0.pdf, https://ikk.hu/files/Szakkepzes_4.0_II.pdf [Letöltve: 2023. 11. 12.]

[4] Bacsa-Bán Anetta (2021): *Szakmai pedagógusok: Szakoktatók és mérnöktanárok a 21. század első évtizedeinek gyorsan változó világában.* Dunaújváros: DUE Press.

Új célok a szakmai képzés megújításáért

A Szakképzés 4.0 elnevezésű stratégiai program alapvetően 3 fő pillér köré építette fel fejlesztési koncepcióját: vonzó tanulási környezet kialakítása, a szakmákon belüli karrierlehetőségek kiépítése, valamint olyan naprakész tudású oktatók képzése, akik az adott ágazatuk technológiai innovációival tisztában vannak, s képesek ennek elméleti és gyakorlati alapjait továbbadni. A felsőoktatási képzőhelyek számára ez utóbbi annak szükségességét fogalmazza meg, hogy a képzésben résztvevőknek elengedhetetlen a digitális kompetenciáik fejlesztése – tekintettel a robotika, automatizáció és mesterséges intelligencia nagyarányú és gyors ütemű térnyerésének –, a digitális tananyagokkal való megismertetésük – amely egyben felkészíti őket a későbbi közösségi tananyagfejlesztésre is –, valamint a korszerű szakmai ismeretekkel való felvértezésük, melyet a vállalati szakemberek bevonása tud biztosítani.

A program kiemelt hangsúlyt helyez a pályaismeretet megalapozó tárgyak oktatására is, mely abban nyilvánul meg, hogy a különböző pályaszocializációs- és tanítási gyakorlatok, valamint az összefüggő szakmai gyakorlat a képzési struktúra egészét átfogja a bemeneteltől kezdve.

A szakmai középfokú képzésnek több kihívással is szembe kell néznie. A szakoktatói állomány átlagéletkora egyre magasabb és a szakképzett oktatók hiányát kénytelenek a nyugdíj mellett visszafoglalkoztatottakkal pótolni, ami számos esetben együtt jár azzal, hogy az idősebb kollégák módszertana már nem illeszkedik a mai Z-generáció tanításához elvártakkal, s ez hátrányosan hat az oktatói eredményességre is. Emellett a mérnöktanárok és szakoktatók megtartása szintén nagy feladata a szakképzésnek a versenyszféra elszívó ereje miatt.

A pedagógusbéreket közel 50–100%-kal is lekörözik a piaci jövedelmek, aminek eredményeképpen az elmúlt 10 év távlatában a szakmai tanárok fele hagyta el a pedagóguspályát. Az is problémás, hogy a szakmát oktatók és a vállalati szakemberek között gyakran nincs megfelelő együttműködés, átjárhatóság, holott az érvényben lévő legújabb innovációkról, az elvárt szaktudásról épp utóbbiak tudnának naprakész információkkal és ismeretekkel szolgálni az oktatást végzők számára. [3]

A vállalati szakemberek bevonásánál azonban elengedhetetlen, hogy bizonyos pedagógiai felkészültséggel rendelkezzenek, hiszen a tanulókkal foglalkozva oktatási és nevelési feladatokat látnak el. [4] 2019 szeptembere óta lehetőség van iskolán kívül, ún. külső gyakorlati képzőhelyként gyakorlati oktatást ellátni azoknak, akik rendelkeznek a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara képzésében megszerzett gyakorlati oktatói tanúsítvánnyal.

Ez a végzettség egy 50 órás (25 óra elméleti és 25 óra gyakorlati) képzést foglal magába, ahol a résztvevők pedagógiai, szociálpszichológiai és kommunikációs felkészítést kapnak az adott fiatal generáció oktatásához (A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara Kamarai Gyakorlati Oktatói Képzési és Vizsgaszabályzata, 2019). A 2021-ben indított alapidomás szakoktató szakra jelentkezők közül sokan rendelkeztek ilyen mestervizsgával, számukra épp ezért jelentett jó lehetőséget az előzetes tudásukra épülő diplomát adó képzés.

Szakoktatók a felsőoktatásban

Korábbi vizsgálatok igazolták, hogy a pedagógusképzés a társadalmi integráció egyik fontos színtere, mert jellemzően nagyobb létszámú a jelentkezés azok körében, akik kedvezőtlenebb gazdasági háttérrel rendelkező családból származnak; számukra ez a pálya az értelmiségi rétegbe való bekerülés lehetőségét jelenti [5, 6].

A szakoktató szakra belépő hallgatóknál vizsgálataink igazolták, hogy ún. „nem tradicionális” hallgatók, vagyis alacsonyabb szocio-demográfiai mutatókkal rendelkeznek: alacsony körükben az értelmiségi felmenőkkel bírók száma, s a felsőoktatásból való távolmaradásuk egyik fő oka a korábbi gyengébb tanulmányi eredményük. [7, 8] Többségében ezek a hallgatók tehát nem hoznak a családjukból olyan tapasztalatokat, előzetes ismereteket, amelyek felkészítenék és megkönnyítenék számukra a felsőoktatásban való mozgást, teljesítést. [9] A csökkenő tendenciával foglalkozó kutatások nagy hangsúlyt fektetnek a pedagóguspálya percepciójának feltérképezésére, melynek fontos elemét képezi a pedagógusról és pályáról alkotott nézetek hivatásmotivációval való összevetése. [10, 11]

[5] Köcséné Szabó Ildikó (2009): *A tanárjelöltek tanárról alkotott nézetei, és azok változása a képzés során és a pályára lépés első éveiben*. Doktori értekezés. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Kar Neveléstudományi Doktori Iskola.

[6] Thun Éva (2012): A magyarországi nőneveléstörténet fő kérdései feminista és pedagógiai historiográfiái szempontból vizsgálva. In: Garaczi I. (Szerk.): *Érték és sors: nemzetpolitika, kulturális örökség, identitás*. Veszprém: Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány. pp. 353–370.

[7] Pusztai Gabriella (2013): *Kapcsolatok a felsőoktatási intézményben*. In: *Láthatatlan kéztől a baráti kezéig*. Budapest: Új Mandátum, pp. 105–129.

[8] Tözsér Zoltán (2012): A „nemtradicionális” hallgató. A nemzetközi szakirodalom tanulságai. *Iskolakultúra*, (1.), pp. 89–94.

[9] Csikósne Maczó, Edit–Rajcsányi-Molnár, Mónika (2020): The Situation and Chances of Roma students in Secondary and Tertiary Education in Hungary. *Central European Journal Of Educational Research*, 2., (1.), pp. 26–35.

[10] Holecz Anita–Csongrádi Beáta (2009): *Tanító szakos hallgatók pályaelkötelezettsége és determináló tényezői*. In: Bárdos Jenő–Sebestyén József (Szerk.): *Integritás és integrálhatóság: Inter- és multidiszciplináris szemlélet, többnyelvűség, multikulturalitás az oktatás és nevelés elméletében és gyakorlatában*. IX. Országos Neveléstudományi Konferencia. 269.

[11] Jancsák Csaba (2011): *Tanárképzésben tanuló hallgatók*. In: *Tanárképzős hallgatók a bolognai folyamatban (2010–2011)*, pp. 105–172.

[1] Paksi Borbála–Schmidt Andrea–Magi Anna–Eisinger Andrea–Felvinczi Katalin (2015): Gyakorló pedagógusok pályamotivációi. *Educatio*, 24., (1.), pp. 63–82.

[12] Dobos Orsolya (2022): *A pedagógussá válás támogatása alternatív iskolákban*. Doktori értekezés. Eszterházy Károly Katolikus Egyetem.

[13] Pócsik Orsolya (2015): Pedagógus-dinasztiák létjogosultsága pedagógus karrierpályák tükrében Magyarországon. *Iskolakultúra*, 25., (7–8.), pp. 102–112.

A tanárrá válás hosszú fejlődési folyamat eredménye, de a pedagógusképzésre belépők tanárszerepekről kialakult véleményét elsősorban a diákként megélt tapasztalatok határozzák meg [12], illetve kutatások szerint a pedagógusfelmenőkkel rendelkezők nagyobb arányban választják a pedagógusszakokat. [1, 13] Mivel a szakoktató szak indításának egyik fő célja, a végzés utáni szakképzésbe való bekapcsolódás, ezért a szakoktató szakon tanulók hivatásmotivációjának kialakítása döntően befolyással lesz ennek sikerére.

A kutatás eredményei

A Dunaújvárosi Egyetemen 2022-ben és 2023-ban a szakmaipedagógus-képzésünk teljes hallgatói létszámát megcélzó online kérdőíves kvantitatív kutatást végeztünk. A 2022-ben lefolytatott vizsgálat célja annak feltérképezése volt, milyen okból választották a belépő hallgatók a képzést, és szerepel-e a későbbi terveik között az iskolarendszerű szakképzésbe való bekapcsolódás. A 2023-as kutatás arra irányult, milyen előzetesen kialakult pedagógus- és pályaképpel érkeznek a szakmaipedagógus-képzésre a hallgatók, s a különböző gyökerű pedagógusképek miként alakítják az oktatói pálya iránti elköteleződést.

A 2022-es vizsgálatban 103-an vettek részt, 59%-uk nő, 41%-uk férfi volt, a legtöbben (27,2%) a 45–50 éves korosztályba tartoztak. A 2023-as kutatásban a 138 kitöltőnek 68%-a volt nő, 32%-a férfi, s a résztvevők fele a 41–50 éves korosztályból származott. Mindkét vizsgálat esetén az országos tendenciát láttuk visszaköszönni az előregedő pálya tekintetében.

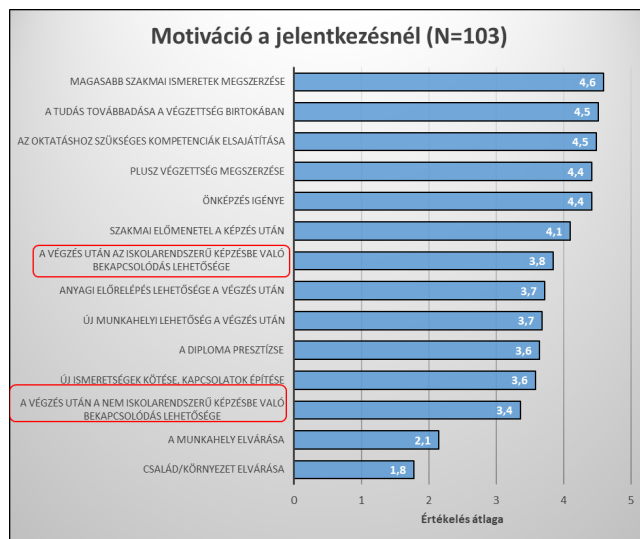
Az előzetes, képzés előtti legmagasabb iskolai végzettségnél elmondható, hogy mindkét évben a belépők többsége érettségivel és egy szakmai végzettséggel rendelkezett (2022: 53,4%; 2023: 44,9%), és közel 5%-nak volt csak diplomája. A szülők iskolai végzettségére a 2023-as kutatásunkban kérdeztünk rá, ahol 82,6% válaszolta azt, hogy egyik felmenőjének sincs diplomája. Közel egyharmaduknak (31%) volt pedagógus a felmenői között, akiktől a többség (23%) hallott jót és rosszat is a pályáról, a szakma megítélésében azonban összességében többen voltak azok, akik jót hallottak (10%), mint azok, akik inkább rosszat vagy legtöbbször rosszat (3%).

Az oktatási tapasztalat tekintetében a 2022-ben felmérték 25%-nak volt iskolarendszerű képzésben szerzett tapasztalata, míg 59%-nak nem iskolarendszerű

képzésből származó; a 2023-as válaszadókból pedig 61% nyilatkozta, hogy van oktatói tapasztalata. Láttható tehát, hogy mindkét évfolyam tekintetében a válaszadóknak több, mint a fele rendelkezik ilyen előzetes tapasztalattal, ezért tartottuk fontosnak megkérdezni azt is, hogy a korábbi terveikben megjelent-e a pedagógusszakra való jelentkezés. A válaszadók 51,4%-a úgy nyilatkozott, hogy nem szerepelt terveikben a pedagóguspálya, s az okoknál közel az egyharmaduk (34%) magánéleti indokokat jelölt meg, másik egyharmaduk (29%) pedig a nem elégséges tanulmányi eredményeire hivatkozott.

A jelentkezés háttérmotivátorait azért tartottuk fontosnak feltárni, hogy lássuk, a képzésünk mennyire illeszkedik az elvárt hallgatói igényekhez. Az 1. ábrán látható, hogy a 2022-es vizsgálatban résztvevő szakoktatóknál kiemelt fontossággal bírnak a szakmaisághoz kötődő ismeretek, illetve az oktatáshoz szükséges magasabb ismeretek és kompetenciák elsajátítása, míg az iskolarendszerű képzésbe való bekapcsolódás mindössze 3,8-as átlagértéket kapott csak, a nem iskolarendszerű képzésbe való bekapcsolódás pedig még ennél is alacsonyabbat (3,4), ami alátámasztja, hogy a szakoktató szakra való jelentkezésnek nem ez utóbbi az elsődleges célja. A diploma megszerzése inkább egyéni tervek valóra váltásához nyújt jó alapot, szolgál eszközként.

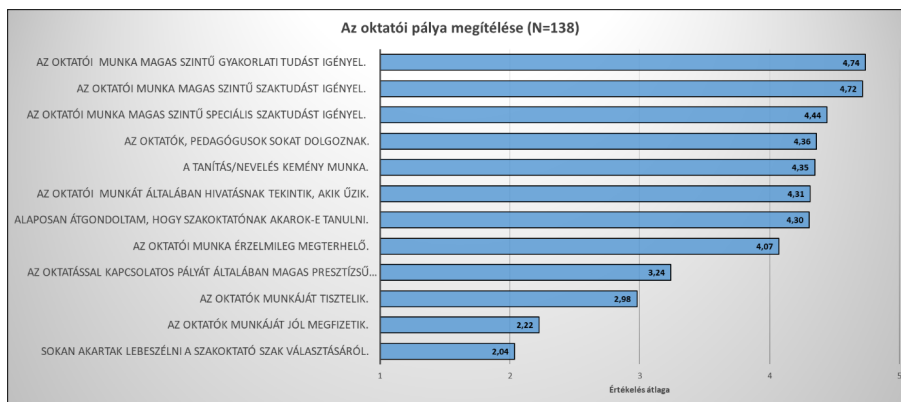
1. ábra. Szakoktató szakos hallgatók motivátorai a képzésre való jelentkezésnél (N=103)

Forrás: Saját szerkesztés.

A szakmaiság kiemelkedő fontosságáról adott visszaigazolást a szakoktatói pályára vonatkozó megítélés eredménye is. Ennél a kérdésnél is látható, hogy a megkérdezettek szerint a szakoktató pályához leginkább a magas szintű gyakorlati, szakmai és speciális szakmai tudás szükséges (2. ábra). Egyértelműen kirajzolódik, hogy bár a képzés leginkább az oktatói kompetenciák megalapozását kívánja elősegíteni a pedagógiai-pszichológiai tárgyak oktatásával, addig a hallgatói igények inkább a szakmához kötődő ismeretek magasabb szintre emelését fogalmazzák meg elvárásként.

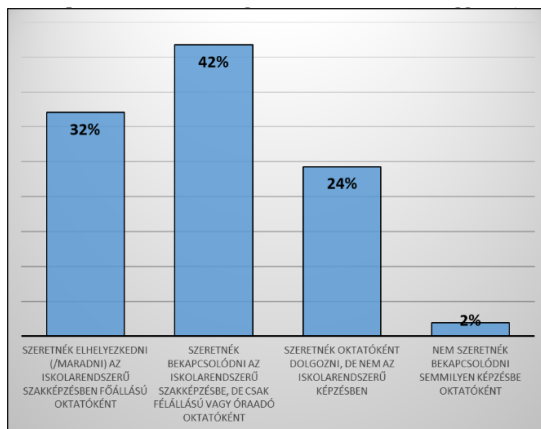
2. ábra. Szakoktató szakos hallgatók pályaképe (N=138)

Forrás: Saját szerkesztés.

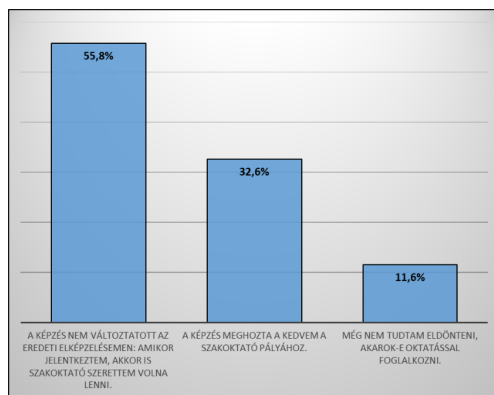
A szakoktatásba való bekapcsolódás szándékát mindkét évben végzett vizsgálat esetében monitoroztuk. A 3. ábrán a 2022-es felmérés válaszai láthatók, ahol az oktatói szándék a válaszadók 98%-nál jelen van, de az iskolarendszerű képzésben való oktatást csak egyharmaduk (32%) tartja vonzóknak főállásként, a többség (42%) félállásúként vagy óraadóként helyezkedne csak el benne. A 2023-as kutatásnál már úgy tettük fel a kérdést, hogy a képzés tartalmával is összevetettük a szándékot, s azt kaptuk eredményül, hogy 32,5%-nál a képzés felkeltette a pálya iránti érdeklődést (4. ábra). Ennél az eredménynél felmerülhet persze, hogy a válaszadók igyekeztek megfelelni a kutatók elvárásainak válaszaikkal, ám a kérdőívek terjesztésekor többször is hangsúlyoztuk, hogy az anonimitás miatt nem lesznek beazonosíthatók a kitöltők, így bízunk abban, hogy a kapott eredmények megközelítőleg valósak. Itt közel 12% az, akikben még nem kifarrott az oktatási szándék. Ezt összevetve a 2022-es eredményekkel, a kép kedvezőbb, mert korábban a válaszadók negyedére (24%+2%) volt ez igaz. Képzőként magunk is tapasztaljuk, hogy az újonnan belépő évfolyamoknál lényegesen kifarrottabbak az oktatói karriertervek, konkrétabbak a végzés utáni célok.

3. ábra. A képzés tartalma és a végzés utáni tervek összefüggései (N=103)

Forrás: Saját szerkesztés.

4. ábra. A képzés tartalma és a végzés utáni tervek összefüggései (N=138)

Forrás: Saját szerkesztés.

Összegzés

A 2022 és 2023-as évben lefolytatott vizsgálatok eredményei alapján elmondható, hogy a Dunaújvárosi Egyetem szakoktató képzésére érkező hallgatók többségénél korábban nem szerepelt a pedagóguspályára való jelentkezés. Felmenőik között kevés a felsőfokú végzettséggel rendelkező, így a pedagógus is, akiktől betekintést nyerhettek volna a tanári pályára. A jelentkezők több mint fele azonban már rendelkezik valamilyen oktatói tapasztalattal, a többségnek azonban nem az iskolarendszerű képzésből származik. Mivel a válaszadók között sokan vannak, akik a versenyszférában dolgoznak vagy a szolgáltatóiparban tevékenykednek saját vállalkozással, ezért az oktatásba leginkább a kamarai oktatói tanúsítvánnyal kapcsolódtak be gyakorlati oktatóként, vagy külsős cégeknél képzők meglévő magas szakmai ismereteiknek köszönhetően.

A szakmaiság kiemelt fontossággal bír számukra a szakoktató képzés során is, leginkább ebben várnak fejlesztést a képzőhelytől. A pályaképük is ezen alapszik: számukra a jó szakoktató az, aki magas szakmai ismeretekkel bír, a módszertan és egyéb szempontok másodlagosak. Az oktatás a többségnek szerepel a végzés utáni terveiben, de kevesebben vannak azok, akiknél ez főállásként fogalmazódik meg az iskolarendszerű szakképzésben. Mivel a képzés sokak számára vonzóvá tette az oktatói pályát, így képzőként nyitottnak kell lennünk a hallgatói igényekre. A gyakorlati képzések tartalma, a jó gyakorlóhelyek és képzett gyakorlatvezetők megtalálása lényeges szemponttá válik, egyrészt a szakmai fejlődés biztosítása miatt, másrészt az oktatói pálya iránti motiváció növelésében, ami megoldást nyújthatna a csökkenő létszámú szakmaipedagógusok problémájára.